

UPM
19029
2 1/2"
WILSON

PB
6817

A

SZAVAI EV. REF. EGYHÁZ

TÖRTÉNETÉNEK

RÖVID

VÁZLATA.

IRTA

CZÚCZ LAJOS,

LELKÉSZ

1886.

197229

Csak helyben
használatra

Jób. VIII. 8. „Tekints a régi időbelf
emberekre, és készítsed
te magadat a mi régi
eleinkről való kérdez-
kedésre.“

A szavai ev. reform. egyház történelme vázlatszerű rajzolatban.

Azon örvendetes alkalomból, hogy Egyházkerületünk szeretett és tisztelt püspöke, Főtisztelendő és Méltóságos

S Z Á S Z K Á R O L Y ur

az 1886. év folytán főpásztori látogatásával fogja szerencsétlenül ezen felsőbaranyai egyházmegyében lévő egyházakat; Harkány vidéki lelkészi értekezletünk elhatározta, hogy az értekezletnek minden tagja — mintegy emlékéül ezen rég óhajtott főpásztori látogatásnak — írja meg saját egyházának történetét. Én tehát, mint ezen lelkészi értekezletnek egyik tagja s az idő szerinti elnöke a szavai ev. reform. egyháznak történetét — adatok hiányában csak vázlatszerűleg rövid rajzolatban kötelességemnek tartom elkészíteni.

Előre is kijelentem, hogy a fél munkát sohasem szerettem, elvem, mint a merész játékosé „egész vagy semmi;“ ha tehát most előreláthatólag fél- vagy negyedrészt, vagy talán annál is töredékesebb munkácska készítésére vállalkozom; mentsen ki az értekezleti többség kinyilvánított akarátának kötelező ereje, s az a gondolat, hogy töredékes munkácskámnak talán még is lesz annyi eredménye, hogy a még mest kéznél lévő adatokat egybe állítva, a vég enyészettől megmentendem.

F o r r á s a i m.

I. Egy 1618. évben kelt donationalis levél.

Ezen donationalis levelet gr. Batthány Ferencz soproni főispán adta ki. A levél mindenkor nagy gonddal őriztetett az egyház ládájában, s ma is meg van, s hogy a gondos őrizés az egyház anyagi

viszonyaira való tekintetből is nem volt felesleges, minden kételyt kizárólag bebizonyított azon nagyönis elmérgesült peres kérdés, mely az 1834—1836. években a gyülekezet akkori lelkésze és az úszöghí uradalom közt fölmerült, (ezen perre — mely az egyházat évekig izgalomban tartotta — a maga helyán visszatérek) még csak annyit említek, hogy az adományozó nemes grófnak egyik utódja e levél kelte után csak nem 200 évvel 1806 év július 17-én gr. Battyány Antal ur' Szavában megfordulván, s ezen levél ueki felmutattván, a feletti örömét kifejezte s annak tartalmát — s illetőleg az az által biztosított jogokat újra megerősítette.

2. Az egyház évkönyveiben található adatok, s imitt-amott látható följegyzések.

Az egyház legrégebbi protoculluma az 1806. évtől fogva van vezetve, s a bejegyzések azóta chronologiai rendben, gondosan vannak eszközölve, az az előtti időkről csak is igen hiányos jegyzetek találhatóak.

A számadási j. könyvek 1816. évvel kezdődnek.

Az anyakönyvek:

Születési anyakönyvek: 1769.

Halálozási anyakönyvek: 1785.

Esketési anyakönyvek pedig 1786. év óta vezetettek, s ezekből kitűnik, hogy Szavához, mint anyaegyházhoz tartozott:

1. Csarnota, de ez már az 1782. évben elvált.

2. Garé, mely 1796. óvben vált el, s azonnal anyásított.

A fentemlített donationalis levél szövege szó szerint következőleg van:

Küleim: Dilecto filio Paulo Kőlgyesi, parvae gregis novae Szavainae pastori.

Belöb.

Dilecti Fili Kőlgyesi!

Inter tumultus varios, me, et totam meam donum suspiriis ac devotionibus tuis recomendo. Gregem Christi fideliter curato, agros, prata, quantum ad sustentationem Tui et emolumentum ecclesiae necessarium est, eligito, cultivato, ac in signum liberae hujus dominationis libertatunque fundorum ecclesiasticorum praesentes retineto,

conservato, et ad seram posteritatem transferro. Curam nigrorum aegyptiacorum Tibi committo, ac quanto citius ad christianitatem perducere cupio. Deus O. M. gratia sua te juvet, in emolumentum suae ecclesiae per dominum nostrum Jesum Christum Amen. Dabam Sopronii Die 20mo Maii Anni 1618.

Franciscus Battyány

Comes Soproniensis. mpr.

Ezen donationalis levelet T. Nagy Mihály ur, ki ezen gyűlekezethez 1806—1815. évig volt mint jegyzeteiből kitűnik képzett, gondos és szorgalmas lelkésze, hogy az enyészettől megmentse részint az egyház legrégebb jegyzőkönyvébe — még pedig több helyen — az eredetinek írását is lehetőleg utánozva bejegyezte, részint külön ivre is leírta, hogy ha egyik helyen megsemmisülne is — mint ő mondja — a másik helyen megőriztethessék s az egyház birtokában megmaradjon, s általa az egyházi földbirtok biztossággá. A mi, mint a következő megmutatta nem is volt felesleges.

1. Jegyzés: Schwartner diplomaticájában lehet látni 1496-ik évről Ulászló királynak Zsigmond pécsi püspökhöz küldött levelét, melyben parancsolja a király a püspöknek, hogy Bolgár Tamás ágilis cigánynak, mint a ki a puska golyobis és más hadi eszközök készítéséhez értett, a vele lévő 25 sátorbeli cigányokkal együtt szabad lakozást engedjen dioecesisében.

Nem ezek a cigányok vagy ezeknek maradékai ha csak részben is lehetnek-e azok, kikről a donationalis levélben emlékezet vagy-on? kik is meglehet hogy itt telepedtek meg.

Annyi bizonyos, hogy községünkben legterjedtebb család volt — a ma is élő Káta és Kovács család. Egy a kezemben lévő 1805. évben kelt összeírás szerint — mely jegyzék 1881-ik évben a torony építés alkalmával a régi gombban találtatott — községünkben 26 Káta és Kovács család volt, s ezeknek még most is élő utódai szájhagyomány után magok állítják, hogy eleik cigányok voltak. A mi nem is éppen valószínűtlen, mert színük még most is sötét barna, és sok zenész van közöttük.

2. Jegyzés. „Jelenkor 1838. évi 93. száma Társalkodójában ezen ezim alatt „Vasvármegyei régi várak és városok levelekben“ a többi közt ezeket olvashatni, a német-

ujvári sz. egyháza feletti teremben lévő Battyány család elődei képeinek szám szerinti előadásában a XIII. szám alatt: Magnificus Franciscus de Batty. Suppr. Com. Cottus Soproniensis Regiae magistratus appellationum eum palatino iudex, inferiori Hungariae generalis Capitanens. Vixit 1580. Második Ferenc, Rudolf, Mátyás és II. Ferdinánd alatt pályázott. 1605-ben Némethy Györgyön Bocskainak vezérén diadalmaskodott. Ugyanezen évben Németsujvárnak Petheó Márton kalocsai érsek volt kedves vendége, ki a háboru végéig Ferencnél szállásolt, jele Németsujvár akkori biztonságának. Hősünket II. Ferdinánd 1619-ik évben, köszöntő levelével üdvözlé. Elhunyt 1625-ik évben három leányt, Csáky, Forgách és Erdődy nőket s egy fiut (Adám) nemze nevével Lobkovici Poppel Évával. Ez az Adám tért vissza a r. cath. vallásra 1634. évben.

A) Az egyház külviszonyai.

Hogy ezen szavai ref. egyház mikor alakult? tagjai mikor tértek át az evang. szerinti vallásra? adatok hiányában bizony meghatározni nem lehet. Előbb említett donationalis levélnek ezen kül címéből „Dilecto filio Paulo Kőlygyesi parvae gregis nova e Szavaianae pastori“ Nagy Mihály azt következteti, hogy miután itt nova grexről van szó, tehát a gyülekezet vagy az 1618-ik évben vagy akkoriban egy két évvel előbb alakult.

Én ezen nézetet nem fogadhatom el. Mert nem is említve hogy az új jelző nem vétetik mindenkor grammatikai értelemben, s főként hely nevek előtt nem biztos jelző azok keletkezésének meghatározására a mint tudjuk, hogy új névvel nem ritkán régi helyek is neveztetnek, mint újvár, Újfalú, Újváros, Újszász, Újhegy stb. stb. — ha figyelembe veszem, hogy az említett parva grex az 1618-ik évben szándékoltatik egyiptomi feketék által szaporíttatni, — továbbá ha meggondolom, hogy a reformatio magyarhonban már akkor csaknem száz éves volt, s nem volt többé az az animáló ereje, a mi volt az első félszázadban, a mikor ellen állhatatlan erővel hatva az emberi lélekre és kedélyre tömegesen vonta magához a romanismus által ki elégittem sivar — s a külső szertartások s pénz zsarolórok nyugtétül szabadulni vágyó lelkeket; — ha elgondolom a háboru iszonyait, melyek II. Ferdinand trónra lépése alkalmával dúltak a magyar nemzet kebelében, Pázmány Péter esztergomi ér-

sek föllépését, s vele az ellenreformatiót, mely már akkor előre vetette sötét árnyékát; valószínűnek az látszik előttem, hogy a szavai kicsiny telep hallotta] Sztárai Mihály szívhez szóló énekeit, s nem állhatván ellen az evangélium hatalmának, már abban az időben felvette a reformatorok által hirdetett tiszta tudományt; hanem mint „parva grex“-nek nem volt magának külön lelkipásztora az akkori — most vándor papoknak nevezhető — apostolí buzgalmu nem is annyira papok, mint inkább apostolok által időnként meglátogatva, ujonnan felvett evangéliumi vallására oktattatott s hitében erősített; majd az ide telepített feketék által szaporítatván, az adományozó méltóságos gróf által ezen alkalommal anyaegyházi rangra emeltetett. Nézetem szerint tehát ezen már régibb kis gyülekezet az 1618. évet megelőzőtt néhány évvel csak saját lelkészszel bíró anyaegyházzá lett, és ezt hangsúlyoznom kell, mivel a donationalis levél Kőlgyesi Pált már szavai nyájj pásztorának nevezi.

Föltehető, hogy a szavai ref. gyülekezet a vallásához buzgón ragaszkodott kegyes földes urának gr. Battyány Ferencnek 1625. évben bekövetkezett haláláig élte aranykorát, azután csakhamar bekövetkeztek reá az üldözések, háborgatások szomorú évei. Földes ura gr. Battyány Ádám, már 1634. évben áttért a r. catholica vallásra, tudjuk pedig hogy a convertált emberek szeretnek abban magoknak tetszelegni, ha új felekezetük iránt való hűségüket, s tanaihoz való őszinte s buzgó ragaszkodásukat előbbi felekezetük iránt való gyűlöletben, annak hívei üldözésében, s erre nézve minden szabados és nem szabados eszközök megragadásában, s jobbagyaik iránt való erőszakoskodásban tüntették ki. Hogy a földes ur convertalása után ez is megtörtént, bátran köveztetni lehet ama szájjról szájjra szállt s magát mindedig fentartott hagyományból, hogy a csinos Góth stylu kis templom a 17. században leromboltatott, s fölépíttetni nem engedtetvén, sok éveken keresztül földél és mennyezet nélkül állott, s barmok legeltek benne.

Sok évek viharzottak el a kicsiny gyülekezet felett, a catholicus földes urak zaklatásai által, az ellenreformatio korában, a magyar prot. Sion szomorú évtizedében, Lipót és Károly uralkodása alatt gyakran megújult zaklatások, erőszakoskodások szomorú emlékezetű éveiben, elképzelhető mennyi kísértéseknek, szenvedéseknek volt kitéve az a catholicus lakosságtól környezett kis gyülekezet!! mennyi bosszantást, zaklatást kellett ennek kiállani!! Azon-

ban dacára minden üldözéseknek evangélium vallásához mindenkor hű maradt, s a mint Mária Terézia uralkodása kezdetén a dúló s kétes kimenetelű háborúk zajában a felekezeti dolgoktól a figyelem kissé elfordulva a sokképen nyomatott protestánsok szabadabban lélekzettek, — s a bodrogkereszturi megbeszélése után felekezetünk védelmére a protestáns főurak s nemesek egyesülvén, gyülekezeteink azoknak támogatására számíthattak: az elhagyatott templom itt is fölépült; hogy melyik évben? adatok hiányában bizton meg nem mondhatom, de azon körülményből, hogy 1746! évben öntetett az egyház egy mai nap is használatban lévő cinkancsót az urasztalára — továbbá néhány évvel későbben vették Grácban a legrégibb harangot: azt következtetem, hogy a templomot is akkor tájban kellett felépíttetniök. A harang nagyságra nézve a mostani 3 harang közül a középső, sullya 109 bécsi font, felirata „Martin Telt hat mich gegossen, in Graz 1752. Megjegyzem a szájhagyomány azon állítását, hogy a harangért Grácba négy kocsival mentek, s mindenik kocsin vasvillákkal s bötökkel fegyverzett emberek voltak, nehogy a hosszú uton a catholicusok elvegyék a harangot. A cinkancsó felirata: „Anno 1746. Ezt a edényt csináltatta a szavai sz. ekklezsia.“

Most egy ideig békessége volt az egyháznak, legalább nagyobb támadásokról nem tudunk, mindaddig, míg Klimó György pécsi püspök nem lépett fel támadólag a Baranyamegyében lévő ref. egyházak ellen. Ez a Klimó György Mária Terézia uralkodásának utóbbi éveiben és II. József uralkodása alatt volt pécsi püspök, s egyszerűmind Tolna, Baranya és Verőce megyék főispánja, s az udvarnak kedves embere. Roppant hatalmi körrel bírván, püspöki esküjéhez híven, teljes erővel kiirtani igyekezett dioecesiséből a reformátusokat, az ő szemében megannyi cretnekeket. E célból a katholikus földes urakat fölszólitotta közös működésre, mire a baranyai nagybirtokosok — Eszterházyak, Battyányak ha magok hajlandók nem lettek volna is — a mi pedig alig feltehető az udvarnál uralkodott türelmetlen pápista iránynál fogva — de külföldről beplántált — a magyar nemzetet, s különösen a magyar kálvinista jobbagyot csak gyűlölni tudó, cath. vallásához vakon ragaszkodó, lefelé zsarnok, fölfelé hasoncsuszó szolgálékú cseh, tót, morva és német uradalmi tisztjeik, hogy az által maguknak érdemet szerezzenek, az előléptetés reményében készségesen engedték magukat felhasználni.

Ez a püspök a püspökségnek és káptalannak nagy terjedelmű

birtokain lakó reformátusokat hitük elhagyására minden aljas és erőszakos eszközök felhasználásával kényszerítette, ha nem engedelmessékedtek; lakhelyükről elűzte. Ki tudná megmondani? hány ezer lelkek vonattak az időben az egyedül idvezítőnek hirdetett r. cath. egyház kebelébe!! annyi bizonyos, hogy Pécsről és vidékéről a reformátusok teljeseen kipusztítottak.

Ugyanez a Klimó György más eszközökhöz is folyamodott. Ugyanis, a hol nagyobb községek tisztán református nép lakott, oda néhány catholicus családot telepített, s azok számára templomot vagy kápolnát építtetvén, r. cath. ekklai szervezett, példa erre Kisasszonyfa, mit egészen catholicált, továbbá Vaiszló és Bogdása, hol templomokat, és Garé, hol kápolnát építtetett 1782. évben, pedig az utóbbi helyen csak négy catholicus család volt akkor.

Ha Szavának földrajzi fekvését tekintjük, s látjuk, hogy a református telepek szélén — erős r. cath. parochiák szomszédságában fekszik, elhíhetjük, hogy ez is temérdek zaklatásnak volt kitéve, a mint most is élő öregeink szájjahagyomány után állítják, s a mint övkönyveinkben is jelezve van, 1777. évben a templom bezáratott s lepecsételt. állittatván, hogy az valamikor a catholicusok által építtetett, s így reformátusoknak azt használni nem szabad.

Azomban az igéretekre és fenyegetésekre a felelet a volt, hogy a buzgó hívek az 1783. évben, egy az előbbinél jóval kisebb 49 bócsi font sullyú harangot öntettek, ezen felirással „Joannes Fischer goss mich in ökirchen,“ — kilenc évvel pedig később, azaz 1792. évben régi kis Góth stylu templomukat, saját költségükön szilárd anyagból a keleti részen megnagyobbították, abba csinos predikáló széket állittattak t. Fazekas István ur predikatorsága idejében.

Az 1805. évben Győri Mihály predikátor idejében építtették a tornyot. hogy mennyiben került, minden utánjárás után sem sikerült megtudni, az uradalom is adott hozzá 3000 db téglát, a többi költséget a hívek maguk fedezték. Az építésből 500 frt adósságuk maradt fenn, mire az 1806. évben az egyház részére vállalt közmunka díjából, és az 1807. évben a gyülekezet tagjaitól ezen cálra beszédett buza árából fizették ki.

Curiosumképen megjegyzem, hogy a torony gombjában volt névjegyzék szerint — mely 1881. évben találtatott meg az újraépítés alkalmával — hová minden család, tagjaival együtt név szerint bejegyezve van 1805. évben ezen gyülekezetben volt 350 lélek. Az

akkori gondnokok voltak öreg Káta József és Jaksa János, a gombot csináltatták Jakab József és neje Balog Mária és Pátkai József molnár mester.

Az 1825. évben a templomnak romladozott deszkamenyezetét leszedetvén, helyette egészen új diszes mennyezet készítettett, nagytótfalpi lakos Bonyhádi István asztalos mester által, mihez az egyház adván anyagot, munkáért az éllemezésen kívül fizettek 50 frtot, a következő évben, a templomot egészen kireparálták. 1827-évben vették a nagyharangot, mintegy 3 $\frac{1}{2}$ mázsa súlyú, került a j.-könyvek tanusítása szerint 681 frtba, felirata következő; „In 5ki. chen im Jahre 1827, gegossen von Péter Weinbesz“ Az 1827-ik év augusztus havában hozatott ki, s helyeztetett a toronyba. 1830-ik évben építetett a mostani paplak, három szobával; a paplak régi fájából pedig a parochialis egyik szegletében a tanítói lak, egy kis szobácskával a tanító számára, s egy iskolának nevezett — kamara szerű tenyéryni ablakkal ellátott üreggel.

Mielőtt jegyzőseimet tovább folytatnám, helyén valónak tartom megemlíteni az 1833—1836-ik ében a gyülekezet akkori lelkésze ifj. Kádas Imre — és az üszöghi uradalom közt fölmerült s egészen elmérgesült pert.

Az uradalom elhatározta, hogy a területén fekvő — minden megállapított terv és rend nélkül épült falvakat rendezni — s az országgyűlés által megállapított terv szerint fogja újra építtetni. Az üszöghi uradalomhoz Szaván kívül több református község nem tartozván, s ennek lakosait legértelmesebb jobbágyoknak ismervén, itt igyekezett a rendezést legelőször keresztül vinni, hogy további eljárásában erre hivatkozatván, azt a nem magyar és nem református községekben is kevesebb ellenállás mellett keresztül vihesse. Megjelentek tehát az uradalmi mérnökök, s megállapított terv szerint minden ház üléshez egyforma nagyságu, mintegy 1000 □ öl területű belsőséget akartak mérni és a többivel egyenlő nagyságúvá tenni. A lelkész felszólalt, hogy a lelkészi belsőséget kisebbiteni nem lehet, felmutotta gr. Battyány Ferencnek fentemlített, donationális levelét, és világosan bizonyította, hogy e belsőséget az egyház több mint 200 év óta nemesi jogon bírja; s így ő meg nem engedheti, hogy újra méretessék, s mostani területéből elvétetvén, a többi belsőségekkel egyenlő területűvé tétessék; sőt] mivel helyrajzi fekvésénél fogva a község rendezése a nélkül is eszközölhető, hogy ezen belsőség régi

formájában megbolygattatnék: kívánja, hogy ez mostani területi nagyságában és alakjában meghagyassék, hogy ezt a szavai ref. egyház századok mulva is úgy birja mint az, az adományozó kegyes gróf által a régi időben kihalasztott. Az uradalmi tisztek a megállapított tervezet keresztülvitelétől elállani nem voltak hajlandók, a felmutatott donationalis levelet semmit érőnek nyilvánították, úgy mondván: valamint az adományozó uraságnak joga volt adni, úgy a mostaninak joga van az adottat visszavenni. A mérnöki zászlót tehát dacára az ellenmondásnak és felvilágosításnak éppen a lelkészi udvarra állították fel, s céljok volt, a templom és mostani paplak közt vezetni ki egy utcát, s így a templomnt a paplaktól elválasztani. Lelkész a zászlókat kivagdaltatta, s a papi belsőség kerítésén kívül az utcára kidobatta.

Ekkor az uradalmi tisztek a lelkészt, fenyegetéssel próbálták megrémíteni, mint engedetlen, izgatót és lázzitót uri szék elé idézték, azomban lelkész kijelentette, hogy ő ezen kérdésben az uriszéket törvényes bíróságának el nem ismerheti, s mint különben is publicatus nemes ember ott nem fog megjelenni. Midőn a kérdés ennyire élére állítottott, lelkész további teendőire való utba igazítás végett elment tanácsot kérni egyházmegyénk akkori segédgondnoka, a jeles és buzgó tekintetes Szűry István urhoz, ki is szívére kötötte, hogy mint pap — és nemes ember felekezetünk — s illetőleg egyházának donationalis levélben alapuló — és soha kétségbe nem vont jogait megcsorbitani ne engedje, s ha a szükség kívánja opponáljan resistáljon, őt, az egyházmegye és egyházkerület igazságos ügyében támogatni fogja. Így történt aztán, hogy midőn az uradalmi mérnökök az uradalmi fiscus és megyei assistentia kíséretébeu ismét megjelentek, és a mérnöki zászlót a papi fundusban felakartak állítani, lelkész a község lakosait háta mögé állítván fegyverrel kezében resistált, s kijelentette, hogy e curjára őket belépni nem engedi, s midőn háromszor feltett kérdésére — „távoznak-e békességgel?” kijelentették, hogy erőszakkal is befognak menni és mérni fognak, lelkész fegyverét fölemelvén, határozottan s nem minden indulat nélkül mondá, hogy erőszak ellen ő is erőszakot használ, s bárki legyen az, ki lábát kapuján beteszi, ő a harangot rögtön földre vereti s a következősekről nem áll jót. Ekkor az assistentia visszavonult, erőszakot többé nem kísérelt meg, a mérnöki munka

folyt, a község rendeztetett, a papi fundus pedig terület nagyságában és alakjában a mint ma is van — meghagyatott.

De az uradalmi tiszték a vett kudarcért, mi hiúságukat igen bántotta bosszút forraltak. Lelkésznek nehány hallgatóját vesztegetéssel, ígéretekkel vagy ijesztéssel tanunak megnyerték, kik állították, hogy az uradalommal nem csak kikötött, nem osak lázzított ellene, de mint veszekedni szerető, nyughatatlan természetű ember, hallgatóival is összeférhetlen, azokkal is gorombáskodik, nem ritkán még a felnötteket is megveri. Az uradalom tehát ezeket és ezekhez hasonló vádak tartalmazó panaszlevelet adott be ellene a Főtisztelendő egyházkerülethez, kérve annak szigoru megbüntetését, hivataltói végleges megfosztatását, különösen ezt hangsulyozva, hogyha kenyér nélkül nem hagynák is, de az ő uradalmából akár hová elhelyezzék. Vizsgálat rendeltetett, s eredmény lön hogy a Ftdó egyházkerület if. Kádas Imre szavai ref. lelkészt ártatlannak nyilvánította. Nem tartom feleslegesnek a Ftdó egyházkerületnek 1836. évi j. könyve 17. pontját egészben ide igtatni.

„Olvastatván gr. Battyány Gustáv és Kázmér uraknak ezen e ker. főtanácshoz intézett panaszló és elégtételt kívánó leveük, melyben üszöghi uradalmukhoz tartozó Sziva helysége lelkipásztorát ifj. Kádas Imrét — mint a ki először ugyan — azon helységnek — következképen a lelkipásztor és illetőleg az ekklézsia által birt telkeknek összeírására kiküldött ispányokat elkergette, azután midőn siklósi fiskálisok az uradalmi tisztartóval és nevezett ispányal ugyan azon célból házához menvén, igyekeztek elhitetni, hogy a célbavett összeírás által a kérdéses telkekben semmi kár vagy sérelem nem fog történni, azoknak is nem csak nem engedett, hanem ha valamit próbálnának a harangok félreveretésével fenyegetvén őket, minden további lépéssel felhagyni, s a dolgot félbeszakasztván házától eltávozni kényszerítette, és ez által mind a közönvéges csendességet, mind embereinknek bátorságát erőhatalommal felháborította: mint néplázító, nyughatatlan, vakmerő és veszedelmes embert nem csak eddig viselt hivatalából elmozditani, hanem minden ilyes hivatalra legalább az ő uradalmiainak kebelében alkalmatlannak nyilatkoztatni kéri. Ennek folytában az illető f. baranyai egyházvidéknek a vád levél következkésében Főtisztelendő püspök ur parancsolatjára véghezvitt nyomozásáról ezen közgyűlésre felküldött hivatalos tudósítása felolvastatván, végeztetett:

Világosságra jövéen a beadott tudósításból, hogy ifjú Kádas Imre szavai lelkipásztor az uradalmi fiscálistól az ekklezsia külső és belső telkek felmérésére Szavába kiküldött ispánnak a felmérést ugyan meg nem engedte — azon telkeket néhai gr. Battyány Ferenc sopronvármegyei főispántól nyert kiváltsági levél mellett bírván a predikátor és ekklezsia — de az ispánt nem csak el nem kergette, mint állittatik, hanem szobájába behíván iránta vendégszeretetét is meybizonyította; világosságra jövéen továbbá, hogy minek utánna az 1834. esztendőben megpróbált felmérése az ekklezsia belső teleknek a predikátor ellentállása miatt nem sikerült, mindjárt az 1835. esztendőben az említett uradalmi fiscalis a predikátor ellen az uriszék előtt indított per által akarva mind a feljebb érdeklött kiváltsági levelet megsemmisíttetni, mind a predikátor egész birtokát felmértyén az uradalmi törvényhatóság visszaitéltetni, — de a predikátor által az uriszékre beadott felelet következtében a megindított pert letenni jobbnak látván, a mit a törvény utján kivihetni nem reménylett, azt erőhatalommal próbálta végrehajtani; — végre világosságra jövéen, hogy midőn f. évi ápril 26. az uradalmi tisztség hatalom karral a predikátor házára menvén erőnek erejével mérni akaró szándékát nyilván kijelentette, a predikátor először szép szerint igyekezett a tisztséget a méréssel való felhagyásra bírni, de annak sikere nem lévén, midőn háromszor megújított kérdésre is azt felelték, hogy erővel is mérni fognak: ekkor mondotta aztán egyházvidéki gondviselő Szüry István urnak ezen esetre adott tanácsa és utasítása szerint, hogyha házatól békével el nem mennek, kénytelen lesz a maga oltalmazására a harangot félreveretni, — de a mi nem történt meg. Ezek szerint kivilágosodván az is, hogy nevezett if. Kádas Imre az uradalmi fiscális által intézett többszöri törvénytelen megtámadtatások ellen magát mindenkor védőleg viselte, és sem a népet nem lázitotta, sem a közcsendességet meg nem háborította, hanem inkább a maga s ekklezsiaja kétségen kívül való jogait s birtokait szabados s törvényes uton oltalmazván, kötelessége szerint cselekedett, — ezen tekintetből többször említett if. Kádas Imre szavai lelki pásztor a néplázításnak és közcsendesség megháborításának vádjá alól felmentetik, s hivatalából való elmozdittatására semmi okot nem adván, mostani helyén s hivatalában a szavai lelkipásztorságban továbbra is meghagyatik.

„Mely ezen közgyűlési végzésről a tisztelt grófok a nevekben

headott vádlevélnek s az arra következtetett nyomozásról való egyházvidéki tudósításnak hiteles másolatban leendő megküldések mellett a Méltóságos és Főtisztelendő elnökség által tudósítani, s egyszersmind illően megkéretni rendeltetnek, hogy uradalmi tisztjeiket ekkleziáinknak és azok lelkipásztoraiknak személyekben, törvényes szabadságaikban s birtokaikban való háborgatásától és sértegetésétől hathatósan eltiltani ne terhelhessenek.

Az 1835. évben itt tartatott az e megyei közgyűlés és consistorium, mi az egyháznak mintegy 300 frt kiadást okozott.

1846. évben a most is használatban lévő lelkészlak cserépfödél alá vétetett, mintegy 800 frt költséggel, s ugyanakkor az iskola épület is kijavított.

1847. évben január 1-ső napján az uradalom és község közt létrejött kiegyezés alapján történt az elkülönzés és határszabályozás. Ezen kiegyezésnél fogva a község a határt saját költségön fölméretvén, s a lakosok közt a régi szokáshoz képest három forgásban felosztván, az egyházi földek sem maradhattak a régi állapotban, fölcsólitották tehát a külső és belső előjárók egyező akarattal az idő szerinti Járai Péter urat, hogy mint tapasztalt férfi s jó gazda, ő mutassa ki, hol kívánja a lelkészi és tanítói conventionalis földeket kiméretni? mert ók, a hol kívánja, ott fogják kiadatni: s ki is hasítottak ott a hol ő kívánta, mondhatni a legalkalmasabb helyeken, s azonkívül a lelkészi földek a belsőséggel együtt 24, a tanítói földek pedig 8 magyar holdra lettek emelve, s miután a tanító is kapott földeket, a lelkész azon teher alól, hogy évenként a tanító számára ő adjon 2 hold földet, véglegesen fölmentetett.

Az 1834. évben a templomnak deszkából készült s igen elavult mennyezetét lebontatván a helyett mintegy 5000 frt költséggel e mostani díszes boltozatu építetett, s a templom csinos ivezetes karokkal ellátatott. Roppant munkába és áldozásba került az, a hívek azonkívül hogy önmagukat megadóztatták a vaskapui pusztán a gabona termést az egyház részére részről betakarították, mely miatt a magokéban nem kis kárt vallottak, de azért Isten megsegíté őket. Méltó, hogy az akkori buzgó gondnokok neve ide jegyeztessék, kik is Györkö Sámuel és Káta Sámuel voltak. Legyen áldott emlékezetük!

Alig készült el a templom, a buzgó presbitérium most már ismét ama régi szándékának megvalósítására törekedett, hogy a kor

kiváulmainak már meg nem felelő paplak helyett egy új csinos épületet emeljen. De egy másik nehéz feladat is várt az előjáróságra, nevezetesen, tanítói laka és iskolája a parochiális teleknek egyik szegletében — eldugva zsellérkedett. Annnyira hitvány, rendeltetésének meg nem felelő szűk és rozzant épület volt az, hogy nem másoktól, de önmagoktól is átallották már iskolának nevezni. Az volt tehát a cél, hogy a lelkeszlak után, azt is minél előbb felépítsék. Csak egy bökkenő volt, hogy t. i. hová építsék? mivel ez a mostani helyiség szűk, de nem is iskolai — hanem lelkeszi beltelek! Midőn e végett legnagyobb aggodalomban volnának, a parochiális fundus átellenében iskola számára a legalkalmasabbnak látszó helyiségnek gazdája Stern Károly ur hajlandónak nyilatkozott ezeu belteleket mondott célra igen mérsékelt árért átadni. Örömmel ragadták meg az alkalmat, s meg is vették 120 frtért 1857. évben. Most már ama régibb tervet — hogy előbb paplakot építsenek — s csak azután iskolát — közakarattal elejtve, még az 1857. év folytán elhatározták egy a célnak minden tekintetben megfelelő iskolai-és tanítói laknak minélelőbb leendő felépítését, annyival inkább, mivel maguk is belátták, hogy a régi helyiség teljesen alkalmatlan, ledőléssel fenyeget, s az egyházi hatóság által is minden alkalommal ennek lebontására s újnak építésére sürgöltettek; s már 1858. évben viszlói lelkész Bellevári Ferencz ur mint építtető biztos által készítettett, s az egyházmegye által is elfogadott, s illetőleg helybenhagyott terv szerint hozzá fogtak az iskola építéséhez, azomban a 10 öl hosszú, 6 öl széles épületet csakis 1866. évben végezték be, az elég csinos, de kellenél nagyobb épület a szegény egyháznak 4000 frton felüli költségébe került.

Hogy az egyháznak évenként szaporodó kiadásait legyen honnan s miből fedezni, 1867. évben a község a közlegelőből ajándékozott az egyháznak mintegy 3 magyar holdnyi terület, oly célból, hogy azt szőlővel beültetvén s az egyház tagjai által munkáltatván, majdan az egyháznak oly jövedelem forrása legyen, miből évi kiadásait fedezhesse, s ne kénytelenitessék a presbitérium a folyó kiadások fedezése végett minden lépten nyomon a nép áldozat készségét igénybe venni. Ezen hely azomban a kítűzött célra alkalmasnak nem találtatván, tekintetes Dóry István urnak a cserkei dülőben fekvő ugyanilyen nagyságu földjével eloszeréltetett, a mi a következő 1868. évben az egyház tagjai által be is ültetettett, s jelenleg is

mint termő szőlő az egyház birtokában van, csak azt kell megjegyezni, hogy az egyház nevére telekkönyvileg átiratni dacára minden erőlködésünknek — mind eddig nem sikerült; s az itteni birtok viszonyok miatt, az új telekkönyv elkészültéig aligha fog sikerülni.

1881. évben a már megavult s az 1880. év június hó 30. napján villám által is megrongált tornyot újra építették s diszes bádoggal tető alá vették 800 frt költséggel, s azóta is évenként több, kevesebb költséggel, részint melléképületek építettek, részint a meglévők javítottak.

Méltán kérdésben tehető, hogy az elősorolt építkezések alkalmával fölmerült költségek honnan és miből fedeztetek? semmiből másaól, mint a hívek buzgóságából s áldozatkészségéből, mely ha létkérdésről van szó, soha nem lankad, mindig megújul, nem kiméli filléreit, nem munkáját, s mint a példa mutatja, tud a szegénységben is gazdng lenni, s a mi kis egyházainkban gyakran hihetetlen sikert fölmutatni.

B) Az egyház belviszonyai.

Nem könnyű feladat volna annak meghatározása, hogy a magyar nemzeti — vagy a kálvinféle felekezeti iránynak — vagy tán a kettőnek együti van a kedélyre azon ellenállhatatlan hatása, hogy míg más felekezetnek tagjai, kik kisebb csoportokban laknak, ha falujoknak valamelyik alkalmasnak látszó pontján haranglábakat állítanak fel, s a nap bizonyos óráin meghúzott harangjoknak csengő szava végig sikojt az egyszerű házak felett, kalapot emelve gépiesen elmondják még gyermek korukban betanult alkalmi fohászaikat, úgy érzik, hogy ezzel isten iránti tiszteletük adóját lefizették, s azzal egy bizonyos időre mintegy leszámoltak: addig a kálvinista magyar ember vallásos érzését csak akkor érzi teljesen kielégítve, ha kis községében templomot építhet, s abban saját lelkészének ajkairól hallgatja az örök üdvösségnek ígét; ha egyházát úgy a hogy körülményei engedik berendezheti, szóval ha gyülekezeti életet élhet. Föltehető, hogy vallásos érzésének ezen igényéhez hozzájárult ama legtöbbször által kimondani sem birt — de keblében milyen érzett fájdalom, hogy csak saját templomában — saját gyülekezete körében érezhette magát igazán embernek, ki isten képére és szabadságra van teremtve. Igen, mert az 1848. év előtti rendi alkotmány

mellett a „Miserá plebs Contribuens“nek midőn az örökség zsinórral méretett, osztályrészül csakis a munka, az engedelmesség, a állati türelem erénye jutott; maponként kellett éreznie, hogy ő csak azért van és él, hogy másnak dolgozzék, hogy engedelmeskedjék, s hogy legyen kinek parancsolni. Parancsoló volt is több a kellétinél, parancsolt a vármegye, parancsolt a község, parancsolt a Fő- a Szolgabíró, az Esküdt, a diák, le a legotrombább pandurig, még pedig oly categorice; hogy a „Miért“et kutatni az arcnak, a fejnek és hátnak nem igen vált előnyére, mivel a feleletet nem annyira szóval, mint tettel ezekhez szókták intézni; parancsolt az uradalom, kivált ha még jus gladii-val is felvult ruházva a gógös Tisztartótól kezdve — a részeges szabadoson át a legutolsó hajduig, mindenik egész uri passióval éreztetvén hatalmát, azt, hogy az a paraszt semmi és semmije sincsen.

Elképzelhető tehát, hogy ily körülmények között az a kálvinista magyar ember, kitől mindénét elvehették, csak józan eszét s szabadság utáni vele született hajlamát nem — milyen jól érezhette magát! testben lélekben mennyire megújodott! ha a hétnek nehéz munkája, — s lealacsonyító szenvedései s boszantásai után egy vásárnapi órát saját templomában megjelenve, Istenének színe előtt a leg-democraticusabb ajakról hallotta hirdettetni hogy ő is ember, s hogy rajta is Isten képe van, s mint ilyennek legmagasztosabb rendeltetése a szabadság! mily jól eshetett az ima által felüdült lelkének! ha templomból kijöve, egyháza ügyei felett tanakodni belépett a parochiára, s itt aztán ő rendelkezhetett, ő parancsolhatott!

Volt tehát egy hely, hol embernek — s volt egy másik, a hol urnak érezte magát, s nem is volt hajlandó azt az uraságot valakivel megosztani, pátronust nem keresett, sőt ha önkényt ajánlkozott volna is, tőle csak ajándéku fogadott el valamit, de annyit nem; hogy egyházának kormányzása felette álló uri kezébe kerüljön. Habár szegény volt is, de azért kész volt utolsó fillérét is egyháza fentartására szentelni; napszámmal kereste, s nem ritkán könyhullatással áztatta fekete kenyérét, de azért nem ünnepelt volna keresztyéni nyugalommal, ha Isten dicsőségére szánt ajándékát lelkészének át nem adhatja; sokszor szükségét látott még a kenyérben is, de nem birta volna kiállani azt a szégyent, hogy predikátorát helyette más fizesse; adott neki buzát, hogy legyen kenyere; s hogy a szá-

raz kenyeret rágni meg ne unja, adott neki kenyere mellé húst; s elképzelve, hogy annak az apostoli egyszerűségben élő szegény predikátornak a világi fényben és földi joblétben uszó uraktól — a nagy jövedelemmel rendelkező, s saját zsirjokban fulladozó r. catholicus clericusoktól mennyi mellőzést, lenézést, gúnyoltatást kell szenvedni?! sőt talán az is eszébe jutva, hogy már — ha csak emlékeztetésképen is, — neki is csak kell alkalmat keresni, s tudtul adni predikátorának, hogy vele szemben „ő is csak valami:“ adott hát neki búfelejtésre egy kis bort is; és hogy a forgalomban lévő kisebb értékű pénznemeket megismerje, adott neki egy kis pénzfizetést is; és hogy a sok gondban s tanulásban elfáradt lelke egy kis szórakozást s üdülést találjon, megosztotta vele örömet, elhívta lakodalmába, hogy megtanulja tőle, mihént kell keresztyénileg örülni, megosztotta bánatát, elhívta halotti torába, hogy megtanulja, miképen kell az Isten kezéből jött fájdalokat gyermeki odaadással s keresztyéni megnyugvással tűrni!! (Igy születtek meg a baranyai papi conventiók, s azoknak — némelyeket mosolyra indító azon pontjai: „hogy a lelkésznek esketésen és halott temetésen 2 font hús és 2 itec bor adatik) s amit adott adta szívesen, csak arra vigyázott, hogy sokat ne találjon adni, nehogy papjából urat csináljon, s az ismét parancsoljon neki.

E történt a szavai egyházban is, főtörekvése volt a kis gyülekezetnek, hogy anyaegyházzá alakuljon, de nem keresett másutt segélyt, hanem saját erejével igyekezett azt megvalósítani; s midőn a „nova et parva grex“-nek a buzgó uraság donationalis levelében birtokfoglalásra szabadságot ad, irván: „agros, prata, quantum ad sustentationem Tui, et emolumentum ecclesiae necessum est, eligito, cultivato“ lelkészének megengedi, hogy maga számára foglaljon, de az egyház fentartására semmit se fogad el; majd fentartja ő, a hogy lehet, de ott magánál nagyobb urat ismerni nem akar.

Beteljesedett ezen kis gyülekezeten is, hogy a ki magán segít, Isten is azt segíti, mert annyi sok vizfaly- és balszerencse közt, egyszer anyává lett egyházát ezen minőségében szakadatlanul megtartotta, sőt időnként fejleszteni igyekezett, úgy, hogy már a Klimó-féle zaklatások után csak hamar rendes tanítói állomást szervezett, melyik évben? nem sikerült kikutatnom; annyi bizonyos, hogy már az 1790. évben bizonyos Bösörményi nevű rendes tanítóról van emlékezet.

Az 1791. év után a mint a protestánsok vallás gyakorlási sza-

badságu törvény által biztosított, erejét csaknem fölfülmuló költségeskedéssel siet egyházi építkezésekhez fogni, először is tornyot épít, hogy bemutassa a világnak, hogy itt rendezott református gyülekezet vaa, azután paplakot tataroz, iskolát épít, s mindezekből folyó kiadásait fedezi, abból a kimerithetetlen forrásból, melynek kálvinista buzgóság a neve,

Főtisztelendő Báthori Gábor ur egyházkerületünk ezen kitünő püspöke 1817-év Junius 17-én egyházunkat főpásztori látogatásával szerencsétlétvén, látogatásának kimondhatatlan haszna volt mind egyenként a hívek- mind általában a gyülekezet erkölcsi életére. A lankadni kezdő erkölcsi és szellemi erők a főpásztor szeretettel feddő de egyszersmind buzdító, bátorító szavára új életre pezsdültek, s az eddigi aluszékonyságot lázas tevékenység váltotta fel. A munkásság csakhamar meg is látszott a gyülekezeten, a régi romok helyén új épületek emeltetvén. Buzdító tanácsára a presbiterium keblébe bizonyos mérvű kötelesség- és felelősség érzet honosult meg, a mi bizonyon látható az ez időtől fogva pontosan vezetett jegyzőkönyvből; ettől kezdve az egyház ügyei meghatározott cél- és tervszerűséggel vezetnek, lelkeszi és tanítói járandóságok megállapítatnak, biztosítatnak, harangozói állás szerveztetik, a presbiterium a folyó kiadások fedezésére évenként közmunkát vállal, mit a gyülekezet tagjai minden ellenmondás nélkül teljesítenek; szóval minden intézkedésből kitünik, hogy a gyülekezet már nem csak a jelennek él, de jövőben is élni akar.

Az egyház vezető — mint közrendű tagjaiban mindenkor erősen él a megyéhez — és kerülettel való összetartozandóság érzete, érzi, hogy ha attól elszakadna, s annak egy részét nem képezné, minden erőlködése mellett is megsemmisülne; éppen ezért egyházi hatóságait tiszteletben tartja, rendelkezése előtt meghajol s azt teljesíti, saját lelkészét és tanítóját annyira tiszteli, hogy egyházi évkönyveinkből nem tudunk példát fölmutatni, hogy e nép lelkészével vagy tanítójával perben állott volna, lelkészét mint atyját s tanács adóját tekinti, s engedi magát általa vezetetni; ebből következett aztán, hogy nem tekintve mit csinálnak a szomszéd egyházakban? milyen állást foglalnak el a felsőbb rendeletek iránt? ó azoknak engedelmeskedik. 1851. évben az iskolák fentartására kivetett pengő kros adózást — egy a levéltárban lévő okirat szerint minden aggály nélkül elfogadja s évenként pontosan fizeti, a tanítói nyugdíj alap

részére, járandóságát minden kényszer eszköz alkalmazása nélkül fizeti, az 1883. évben az országos közalaphoz filléreivel önkényt járult, s míg az a legtöbb egyházban szennyes hullámokat vert föl, itt békés egytetértéssel elintéztetett.

Helyén valónak tartom itt följegyezni — a mennyire forrásaim engedik — az ezen gyülekezetben szolgált lelkészek és tanítók nevéit, a mint következik:

Lelkészek:

1. Külgyesi Pál,
2. Kállai János,
3. Kósa György,
4. Kopácsi János,
5. Békási Pál,
6. Bűszörményi József 7 évig.
7. Rimai Sámuel 2 évig.
8. Kardszagi Miklós 2 ízben 18 évig.
9. Edelényi József, előbbi szolgálata közben 2 évig.
10. Fazékas István 12 évig.
11. Kálmán István kecskeméti származású 1 évig.
12. Benedek Sámuel 1 évig.
13. Páál István 1798—1803.
14. Győri Mihály 1803—1806.
15. Nagy Mihály 1806—1815.
16. Szabó József 1815—1832.
17. If. Kádas Imre 1832—1842.
18. Járai Péter 1843—1868.
19. Kovács Pál 1870—1877.
20. Czucz Lajos 1878-től fogva.

Tanítók:

1. Bűszörményi N. N. 1790. itt volt.
2. László János 1805. 1 évig.
3. Nagy András 1806—1808.
4. Szabó Mihály 1808—1809.
5. Jóczik Imre 1809—1810.
6. Nagy János 1810—1812.

7. Németh Péter 1812—1815.
8. Kükény János 1815—1823.
9. Gál János 1823—1836.
10. Könye István 1836—1843.
11. Hitre József 1843—1856.
12. Bozzai István 1856—1859.
13. Czakó Sámuel 1859—1862.
14. Tóth István 1862-től fogva.

Nem is szükséges mondani, hogy a tanítók, de különösen a lelkészek közül sokan lehetnek, kiknek neve följegyezve nem lévén, feledékenységbe mentek.

Mielőtt rövid rajzolatomat befejezném, helyén valónak tartom pár vonással az erkölcsi állapotokról is megemlékezni.

A 17. és 18. századból irott adatok nem állván rendelkezésemre, csak következtetésemre épülhet amaz állításunk, hogy e gyülekezetben az erkölcsiség tiszta és virágzó volt.

A 16. századbeli reformatio, mint nyári vihar a bűzhödt — és ragályos baktériumokkal telt léghört — úgy rázta és tisztította meg a jóságot és kegyességet egyedül a vallás külső cselekményeiben kereső — s a valódi belső megjobbulás iránt érzékkel is alig bíró készakarva eltompított erkölcsi életet. Az istenitisztelet központjává az igehirdetés tételén, megtanulta a protestáns ember, hogy ne a külső, életnélküli szertartásokban, hanem önön belsejében nyilatkozó lelki világába vonulva saját színében keresse a való bűnbánatnak és megtérésnek indokait, s így általában ne látszani, hanem lenni törekedjék.

De meg tapasztalati tény, hogy minden ujonnan alakuló felekezetnek hívei, mintegy bizonyítani akarván a világ előtt az ő hitöknek egyebek feletti tökéletességét és igazságát — főként ha üldöztetnek is — melegebben ragaszkodnak hitökhöz, s annak igazságát jó cselekedetökkal igyekeznek bizonyítani. Föltehető tehát, hogy ujonnan alakult kis gyülekezetünknek tagjai is, erkölcsi jó cselekedéssel, tiszta étellel tüntették ki vallásukhoz való buzgó ragaszkodásukat. És ez nem is lehetett másként, hiszen a vallás a törzs, ennek

ágai képezik az erkölcsi életet, a melynek levelei közt piroslanak a jó tetteknek egészséges gyümölcsei.

Az 1817. évi főpásztori látogatás óta évkönyveink világosan bizonyítják, hogy gyülekezetünkben a vallásos buzgóság mellett a tiszta erkölcsök is virágoztak. A presbitérium kötelességének ismerte a hívek erkölcsi élete felett is órködni. Ha valahol konkoly kezdett burjánózni, azt még csirájában elfojtotta, nem ritkán kisebb kihágások ellen is drásticos szerekkel lépett fel, nyelveskedést, rágalmozást, káromkodást, ünneptörést testi fenyíték használásával is büntetett, az 1817—1848. évig terjedő időközben több eset olvasható a presbitéri j. könyvekben, sőt az is megtörtént bizonyos Káta János egyénnel, hogy többszöri fenyítés után sem jobbulván meg, az előjáróság által a küszégből kitiltatott, s ez az uradalom által is helybenhagyott. Ha nagy ritkán visszályos házasság fordult elő, azt feddéssel, intéssel sikerült lecsendesíteni, különélés 30 év leforgása alatt csak egyszer fordult elő, s a presbitérium komoly és határozott fellépése azt is megszüntette; cégezés bűnben élők se a főpásztori látogatás előtt nem voltak se azután egész az 50-es évekig ilyenekről emlékezet nincsen.

Az 1848. évi polgári átalakulás után az erkölcsi élet is nagy átalakuláson ment keresztül, mert ha mellőzzük is, hogy a szabadság sokszor és sokaktól helytelenül értelmeztetett, már maguk, a Bach rendszernek szedett-vedett-vallással, erkölcsiséggel keveset törődő — vagyon után futó, ajándék hajhászó s kéjjenc hivatalnokai addig ismeretlen bűnöket plántáltak a nép közé, a fölül áradozó bűnök rohamosan törtek útát magoknak az addig tisztán megőrzött családi életbe is, perlekedés, istenkáromlás, fajtalanokadás, egymás anyagi jólléte ellen való törekvés, divatúzés, korcsmázás mind gyakrabban kezdtek feltűnedezni, s az ezek nyomán járó elszegényedés s általános védkötelezettség éppen nem kedvezvén a nép erkölcsi életének, a felsőbb körökben divatos frivolitás vonzó erővel birt a népre is, a kabátot öltött fél — vagy fertály míveltséggel bíró — szájjas emberek templomkerülés, kébelytámasztás, vallás megvetés, erkölcstelen beszédek, tettek által vonták magukra az egyszerű nép figyelmét, s vesztegették annak erkölcsseit, a presbitériumok kezéből a törvény, meg a kor szellem is kivette a fenyítő vesszőt, a mire podig a nép egy tekintélyes nagy részének szüksége lett volna; általában, a lég megtelet erkölcsrothasztó gőzökkel, érezzük ezt mindnyájan, kik a

néppel hivatalunknál fogva együtt élünk, érezzük, hogy valami rothad Dániában, okoskodunk, bölcselkedünk, a aggódva keressük az óvszereket, de fájdalom, azt még eddig nem sikerült felfedezni, úgy látszik, még népünk nem jutott az erkölcsi süllyedés legalsó fokára, mint a paroxysmusban lévő betegnek — úgy neki sem használ még az orvosság.

Korunkban mint a ruházatban úgy bizonyos erkölcsi fogyatkozásban is a divat uralkodik; népünk lejtőre jutott; hogy meddig süllyed? ki tudná megmondani? mi nekünk bizodalunk van, hogy Isten öveiről nem felejtkeznek el, keresztyéni bizalommal s megnyugvással nézünk a jövő elé, hogy az erkölcsi visszahatás el nem maradhat, s a mostani erkölcsi fogyatkozást is, népének tökéletesedésére fogja fordítani. Ugy legyen!!

H. 187229
PÉCS

Statistikai adatok 1885-ről.

Lélekszám: 279.

Gazdák száma: 59.

Fizető pár: 91.

Lelkősi belsőség: 5 $\frac{1}{2}$ kat. hold.

Lelkési külsőség: 18 $\frac{1}{2}$ magyar hold.

Tanítói belsőség: 1 hold.

Tanítói külsőség: 8 $\frac{1}{2}$ hold.

Iskolások: 6 — 12-ig, fi 15, nő 8 — 23. *)

Vasárnapi iskolások: 13 — 15-ig, fi 4, nő 8 — 12.

Született: 13.

Meghalt: 26.

Házasult: 3.

Confirmáltatott: 9.

Egyházi vagyon: 3 hold szálló, — készpénz takaréktárban 250 frt,

1881-ben alapított takaréktár; 104 mérő,

Számadás: a) Bévétel: 715 frt 12 kr.

b) Kiadás: 324 frt 80 kr.

Maradék: 390 frt 32 kr. össz. állomány 640 frt 32 kr.

*) Az előző két évben a dyphteritis több mint 20 iskolást elvitt.

Lelkész: Czúcz Lajos.

Tanító: Tóth István.

Presbitérium tagjai: Kaszás János és Diksa András gondnokok, — Kovács István, Révész József, Józsip Timótheus, Bajusz Péter, Kovács János, Kovács József, Kovács Sámuel, Ladányi Sámuel presbiterek és a tanító.

Harangozó: Jakab János.

A kis kurátorokat — ember emlékezet óta pelengéreknek nevezik; kik azomban az újabb időben csak akkor választatnak a presbiterium által, ha az egyház körében nagyobb építkezések történnek. *)

Vége.

*) Görcsöny és Ócsárd községekben lakó ref. családok is a szavai lelkész szolgálatával élnek.